

Taalverschuivingen in West-Vlaanderen in de zeventiende en de achttiende eeuw

Onder West-Vlaanderen begrijpt men in de 18de eeuw het gebied van Veurne-Ambacht, de kasselrijen Ieper en Waasten, de roede van Menen en de steden Wervik, Poperinge en Roeselare. Dit gebied werd in 1713 terug bij de Nederlanden gevoegd, doch Wenen verbood het opnieuw als derde lid van de Staten van Vlaanderen op te nemen (1), en daardoor verloor het zijn financiële zelfstandigheid. Het werd onder toezicht van de Raad van Financiën geplaatst.

Sedert 1668 was het gebied samen met de kasselrijen Burburg, St-Winoksbergen, Belle en Kassel en de daarbij behorende steden aan Frankrijk afgestaan (2), en vormde het een Frans bestuurlijk district „La Flandre Occidentale”. Lodewijk XIV voerde er de Franse bestuursmethoden in, wat ingrijpende veranderingen meebracht. Hij onttrok de bevolking het recht over beden en belastingen te stemmen (3), en eeffende aldus de weg naar een rechtstreeks en onbeperkt gezag van de regering over het gewest. Een intendant werd er, als rechtstreekse vertegenwoordiger van de Koning, met het beheer van de politie, de justitie en de financiën belast. Hij moest bovendien instaan voor de openbare orde, hield toezicht over alle rechtbanken, vernieuwde

(1) P. LENDERS, *De politieke crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis der Aufklärung in België*. (Verhandelingen van de Kon. Vl. Acad., Wet. en Lett., Brussel 1956), blz. 7.

(2) *Veurne-Ambacht en de roede van Menen* werden door de vrede van Aken (2 mei 1668), de kasselrijen Ieper en Waasten evenals de steden Wervik en Poperinge, door de vrede van Nijmegen (17 september 1678) aan Frankrijk afgestaan. Door de vrede van Utrecht (1713) werden ze aan de Oostenrijkse Habsburgers afgestaan. Zie F. L. GANSHOF, *La Belgique au XVIIe siècle (1648-1713)*, in: L. VAN DER ESSEN, *Atlas de géographie historique de la Belgique, Carte VIII/IX*, (Brussel 1927) met bibliografie.

(3) A. DE SAINT-LEGER, *La Flandre maritime et Dunkerque sous la domination française (1659-1789)*, Paris-Lille, 1900, p. 134.

de magistraat en controleerde de rekeningen, met een woord, hij was als de Koning in dat gebied (4). Het absolutisme, dat daarbij zegevierde, toonde begrijpelijkerwijze geringe eerbied voor de taal der onderhorigen. De centralisatie, die met het absolutisme gepaard ging, had van het begin af de strekking niet alleen om de taal van het gezag boven die van de onderdanen te verheffen, maar bovendien om de onderdanen te verplichten die taal in hun betrekkingen met het gezag te gebruiken.

Nauwelijks als intendant aangesteld (december 1680) bepaalde François De Madrijs, in een uitvoerig reglement betreffende het bijhouden van de rekeningen van stad en kasselrij, „ que les feuillets de chaque compte seront cotez par premier et dernier, qu'il sera bien escrit et nettement en *françois* et relié en parchemin ” (5). Deze verordening is slechts de bevestiging van een politiek door de intendant L. Robert (6) sedert 1668 ingevoerd. Robert viseerde in genoemd jaar te Veurne de rekeningen over de jaren 1665 en 1666, die nog in het Vlaams waren opgesteld. De rekeningen over 1667 en volgende jaren worden in het Frans neergelegd. Ook te Menen is dit vanaf 1668 het geval (7). Te Roeselare, dat slechts in 1678 aangehecht werd, zijn de rekeningen van de stad en van het ambacht van 1680 af franstalig (8). Hetzelfde geldt ongetwijfeld voor Waasten (9).

(4) *Ibidem*, p. 160-170.

(5) S. A. V., Stadsrekening 1684, verordening gedateerd „ à l'hôtel de ville de Furnes, le 30 juillet 1681 ”.

(6) L. Robert, sieur de Forteville, was intendant van 1667 tot 1672 (A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 440).

(7) REMBRY-BARTH, *Histoire de Menin d'après les documents authentiques*. Brugge, 1881, 4 dl.; dl. I, blz. 108.

(8) B.H. DOCHY, *Geschiedenis van de stad Roeselare vanaf de oudste tijden tot heden*, Roeselare z.d. (1949), blz. 252.

(9) Slechts enkele rekeningen bleven bewaard. Deze over 1672 (R. A. Br., Kasselrij Waasten, 250) is in het Vlaams opgesteld, deze over 1706 in het Frans (L. DE SIMPEL, *L'erwähissement de la langue française en Flandre. — La Flandre* (1883). blz. 41-52, vooral blz. 45.

Met De Madrijs neemt de taalpolitiek vastere vormen aan. In juni 1682 bepaalt de intendant „qu'à l'advenir toutes les pièces justificatives des comptes seront en françois, de mesmes que les ordonnances sans que les magistrats s'en puissent dispenser sous quelque prétexte que ce puisse estre (10).

Tijdens zijn bestuur ook werd — ongetwijfeld op zijn voorstel — het Frans als voertaal bij het gerecht verplicht gemaakt. Het voornaamste gerechtshof van „La Flandre Occidentale” was de soevereine Raad van Doornik (11), die o.m. in burgerlijke zaken t.o.v. alle rechtbanken van het ressort, in hoger beroep vonniste. Men pleitte er uitsluitend in het Frans (12). Dit betekent dat alle processtukken door de Vlaamse rechtbanken aan de Raad overgemaakt, vertaald moesten worden (13), wat de proceskosten — de klerken die naar bladzijden betaald werden, hadden een breed uitgerokken hand — niet onaanzienlijk verhoogde. Om deze kosten te verminderen, maar bezorgd vooral om het welzijn van zijn onderdanen (!) — een foutieve vertaling (14) van de

(10) S. A. V., Reg. 339, f. 134 v°-136 v°. art. 33 „fait à Dunkercque le premier juin 1682”. A. DE SAINT-LEGER (*a.w.*, blz. 281-282) dateert de ordonnantie op 4 augustus 1684.

(11) Opgericht door Lodewijk XIV in april 1668 (A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 143) beter bekend onder zijn latere naam „Parlement de Tournai” of „de Flandre”.

(12) Zie o.m. een processtuk in het register van criminele processen der stad Veurne (S. A. V. Reg. 1703 f. 30-127) anno 1684. De voertaal van het proces voor de rechtbank van Veurne is Vlaams. Het vonnis door de Raad van Doornik geveld is in het Frans opgesteld.

(13) S. A. V. Reg. 361, f. 387, edict van december 1684 „ayant esté informé que dans nostre ville d'Ipres ainsi que dans toutes les autres villes et chastellenies de la Flandre Occidentale qui sont en nostre obéissance, l'on y plaide en langue flamande, en sorte que lorsque nos sujets desdites villes et chastellenies sont obligez d'aller plaider en nostre Conseil Supérieur de Tournay, et souvent pour des affaires de tres petite conséquence, de faire traduire en françois non seulement les pièces des procès, mais aussi les escritures...”.

(14) Ibidem „...il se trouve certaines constructions dans la langue flamende qui ne se peuvent rendre aisément en une autre, de manière que l'obmission d'un mot et quelquefois d'une virgule

processtukken „ mettrait en grand péril la vie, l'honneur et les biens des parties ” — bezorgd ook om een vlotte (!) rechtspraak (15) beval de Grote Koning „ que doresenant et à commencer du premier mars prochain (1 maart 1685) il ne puisse plus estre plaidé dans ladite ville d'Ipres et dans toutes les autres villes et chastellenies de Flandre Occidentale qu'en langue françoise, défendons pour cette fin à tous advocats et procureurs de se plus servir de la langue flamande, soit pour plaidoyers, soit pour escritures ou autres procédures, et aux magistrats desdictes villes et chastellenies de juger les causes dans lesquelles il ne s'agira que de cent florins ou en dessous ” (16). Dit edict heeft een zekere beroering verwekt. Het trof niet enkel de Fransonkundige massa (17), doch ook het bonte personeel der lagere rechtbanken, dat soms onvoldoende de Franse taal beheerste (18).

est capable d'altérer le véritable sens d'une pièce sur laquelle roulera la décision d'un procès... ”.

(15) *Ibidem*, „ ... à ce que la justice leur soit rendue avec le plus de commodité qu'il se pourra ”.

(16) *Ibidem*, Het edict is gedateerd „ Versailles, au mois de décembre 1684 ”. Het werd ter kennis van het publiek gebracht op 25 januari 1685. Cf. C. LOOTEN. *La pénétration des lettres françaises en Flandre après le traité de Nimègue (1678)*, in: *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger*, Parijs 1930, dl. II, blz. 79.

(17) R. A.Bg., Fonds Kasselrij Ieper, n° 5110, f° 15 v°, verzoekschrift van de afgevaardigden van West-Vlaanderen d.d. 5 februari 1685. (Uitgegeven door VAN DEN HAUTE in *Bulletin du Comité Flamand de France*, jg. 1912, blz. (80-82) „ ... il est constant qu'aussy bien dans les villes que dans la campagne il y a fort peu des gens qui sachent le françois, ce qui fait que les habitants qui devront plaider, se trouveront dans la nécessité d'abandonner aveuglement leurs causes, où il s'agira bien souvent de leurs biens, vie et honneur, à la conduite et bonne foy d'un advocat ou procureur dont ils n'entenderont point les escrits ny les plaidoyers; que les parties, aussy bien que les tesmoins, ne pourront sçavoir par eux mesme le contenu des actes et dépositions qu'ils passeront, ce qu'il faut croire qu'il s'en trouvera beaucoup qui refuseront de signer les mesmes actes ou dépositions où leur signature est nécessaire. Cette difficulté sera encore plus grande au regard de l'instruction des procès criminels, dont les interrogatoires etc. ne se pourront faire, tant en regard des tesmoins que des accusez flamens, que par le moyen des interpretes ”.

Te vergeefs drongen de gedeputeerden van „La Flandre Occidentale”, die de uitvoering van het edict onmogelijk achtten, bij Lodewijk XIV aan „que l'on puisse continuer d'y plaider dans la langue naturelle du pays dont l'usage est regardé par le peuple comme le privilège qu'est le plus cher et le plus naturel, comme il est le plus ancien”. Het edict moest, en werd dan ook, zonder meer toegepast.

Zo zijn alle processtukken in het register van criminele processen der stad Veurne, 1681-1701 (19), vanaf maart 1685 in het Frans opgesteld. De voertaal van het „Registre pour la distribution des procès du greffe des plaids de la châtellenie de Furnes, 1692-1793” (20) is tot juli 1715 uitsluitend Frans (21). Zelfs in zaken van geringere betekenis verdrong het Frans de moedertaal. In het zogenaamd proces Cortvriendt contra de Groote, dat eindigt met een veroordeling van laatstgenoemde tot een boete van 25 gulden (22), is de klacht van Cortvriendt wel in het Vlaams geformuleerd, doch de verzendingsnota (23), het pleidooi van de Groote en het vonnis zijn in het Frans opgesteld. Ook de landelijke schepenbanken leefden het edict na (24).

(18) *Ibidem.*, „tant parmi les gens destinez pour la magistrature que parmi les advocats, procureurs, baillis, greffiers, sergents et autres, il y en a une infinité que ne sçavent nullement la langue pour si bien et deument acquiter de leur charge ce qui aura nommément lieu à l'égard des justices particulières des seigneurs, dont la Flandre est remplie jusques a y en avoir plusieurs dans un seul village, lesquelles ne sont composées que des laboureurs et habitants des lieux”.

(19) S. A. V., Reg. 1703.

(20) S. A. V., Bundel 1705.

(21) Te Waasten in het register „binnen nieuwe saecken”, gaande over de jaren 1682 tot 1694, dateert de laatste Vlaamse akte van 23 februari 1685, de eerste Franse van 2 maart 1685 (L. DE SIMPEL, *a.w.*, blz. 44).

(22) S.A.V., Bundel 110, a° 1698.

(23) *Ibidem.* Op de klacht zelf is genoteerd „Le magistrat ordonne au Sr. Blauvoet, bailly de la chambre, de faire informer..”.

(24) S.A.V., Bundel 853. Losse processtukken van de schepen-

In het bestuur verliep de verfransing minder vlot, vooral toen het edict van 1682 bevoel ook de bewijsstukken der rekeningen in het Frans op te maken. Aanvankelijk zijn alleen de stukken door de magistraat van stad en kasselrij ingediend — verplaatsingskosten van leden van de magistraat en boden — in het Frans (25). Spoedig volgen de verschillende gemeentebesturen dat voorbeeld voor hun leveringsnota's (26). Vanaf 1688 zijn bijna alle overtuigingsstukken franstalig (27). Het Vlaams houdt enkel stand in een paar rekeningen ingediend door timmerlui en ander ambachtslieden (28).

Reeds in 1663 gaf Lodewijk XIV aan de magistraat van Duinkerke bevel de bestuursakten voortaan in het Frans op te stellen (29). Of een dergelijke ordonnantie voor de in 1668 en 1678 aangehechte gebieden werd uitgevaardigd is niet bekend. Wel bekleedde het Frans in de resolutieboeken van de verschillende magistraten een niet onaanzienlijke plaats. Vanaf 2 november 1701 werden alle beslissingen van de gedeputeerden van West-Vlaanderen in het Frans geformuleerd (30). In het resolutieboek van de magistraat van Veurne over de periode 9 september 1690-10 december 1695 (31) wisselen Vlaamse

bank van de heerlijkheid van het Hofland van Kassel in Oost- en Westvleteren.

(25) S.A.V., Bundel 1334, Bewijsstukken der kasselrijrekeningen a° 1682.

(26) S. A. V., Bundel 1337-1338. Bewijsstukken rekeningen a° 1683 en 1684. Op 24 gemeentebesturen, die in 1684 een leveringsnota indienen, zijn er slechts 7 die de Vlaamse taal gebruiken.

(27) S. A. V., Bundel 1352 en volgende.

(28) Zie o.a. S. A. V., Bundel 1356, bewijsstukken rekeningen a° 1690.

(29) A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 341, noot 1. Cf. V. CELEN. *Het Nederlands te Duinkerke door de eeuwen heen*, Antwerpen, z.d., blz. 38.

(30) R. A. Bg., Kasselrij Ieper, 1ste reeks, 5110, Reg. van Resoluties 18 juli 1680-20 augustus 1705. *Ibidem*, n° 5069, resoluties 25 november 1705 — 29 november 1715. Zie ook R. A. Bg., Kasselrij Ieper, fonds Van de Haute, n° 53, Bundel akten van de gedeputeerden van West-Vlaanderen 1695-1704 en n° 54, akten 1702-1722.

(31) S. A. V., Reg. 144.

en Franse resoluties elkaar af. De resoluties genomen tussen 2 juli 1694 en 7 november 1696 (32) zijn alle in het Frans gesteld. In het volgende register gaande van 29 november 1696 tot 2 juli 1715, vormen de in het Frans geformuleerde akten — de periode 22 december 1707 tot juli 1710 niet meegerekend — een uitzondering (33). Dat ook te Menen de magistraat zijn resoluties in het Frans formuleerde, blijkt uit verschillende akten door Rembry-Barth aangehaald (34). In Waasten tenslotte is het bestuur in 1712 volledig verfranst (35).

De briefwisseling tussen de magistraat van stad en kasselrij en de vertegenwoordigers van het vorstelijke gezag werd natuurlijk in het Frans gevoerd. Met de overige Vlaamse steden van West-Vlaanderen (36) en met ondergeschikte besturen (37) correspondeerde de magistraat in de moedertaal, althans wanneer het zaken betrof van plaatselijke aard. Zaken, die het centraal bestuur aanbelangden — volkstellingen, optekening van graanvoorraden enz. — werden evenwel én door de magistraat van de stad en kasselrij én door de magistraat van de onderscheiden gemeenten in het Frans afgehandeld (38). Dit betekent meteen dat op de plattelandse gemeenten zoniet de hoofdman, dan toch de griffier, eventueel de deelsman, de Franse taal voldoende moesten beheersen. Voor het overige bleef de bestuurs-

(32) S. A. V., Reg., 145.

(33) S. A. V., Reg. 146.

(34) REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 346 en vv.

(35) L. DE SIMPEL, *a.w.*, blz. 46-47.

(36) S. A. V., Bundel 161-162, Brieven van de magistraat van Duinkerke, Ieper en Poperinge.

(37) S. A. V., Bundel 162, Brieven van de magistraat van Nieuwkapelle, Reninge, Vinkem en andere plattelandse gemeenten.

(38) Dit blijkt uit meerdere stukken in het dossier van de volkstellingen van 1693 en 1697. Niet enkel de titel der tellijsten van 1693, ook de briefwisseling in verband met de telling gevoerd, is in het Frans (D. DALLE, *De Volkstellingen te Veurne en in Veurne-Ambacht op het einde van de 17de eeuw*. K. C. G., CXX (1955), blz. 1-34, zie blz. 5 tot 10, inzonderheid blz. 7, noot 1). In 1697 zijn slechts de tellijsten van Beveren, West- en Oostvleteren in het

taal in de gemeenten zelf het Vlaams. In de gemeenterekeningen, de bedrijfsboeken en andere administratieve bescheiden zijn dan ook geen sporen van verfransing te vinden (39). De Franse taal drong in ieder geval minder sterk door in de administratie van de plattelandse gemeenten dan in de stedelijke administratie.

Niet enkel de ambtenaren en bedienden, ook de massa — alhoewel minder dikwijls — kwam in aanraking met het Frans. Zo vonden wij een in het Frans opgesteld dwangbevel ondertekend door intendant Robert en gericht aan een landbouwer van Veurne-Bewesterpoort (40). Verder zijn er de in het Frans opgestelde processtukken door getuigen ondertekend (41). Vermelden wij tenslotte de verklaringen van graanbezit in 1709 opgenomen (42). Deze verklaringen, die aan de declaranten ter ondertekening voorgelegd werden, zijn alle in het Frans opgesteld. De declaranten behoren uit de aard der zaak over 't algemeen tot de meer gegoede klassen. Ongeveer 82 % (43) zijn landbouwers, die een bedrijf groter dan 5 ha uitbaten; de overige zijn kleine landbouwers

Vlaams. (Over deze laatste telling zie D. DALLE, *De volkstelling van 1697 in Veurne-Ambacht en de evolutie van het Veurnse bevolkingscijfer in de XVIIe eeuw*, in *Hand. Em.*, XC (1953), blz. 97-103 en XCI (1954), blz. 18-54). De tellijsten van de huizen die als basis moesten dienen voor de verdeling van een belasting ten belope van 1/16 van de pacht prijs van het door de belastingsplichtige betrokken huis, werden in het Vlaams opgesteld. Het register van de verdeling van de belasting zelf — een stuk dat het centraal bestuur aanbelangde — is in het Frans (Zie D. DALLE, *Pachten en bevolkingsgroepen te Veurne in 1701*, in *Hand. Em.*, XCI (1955), blz. 140-149). In 1701 werd in de kasselrij Veurne, op bevel van de intendant, een onderzoek ingesteld naar het jaarloon van knechten en meiden (S. A. V., B. 914); de lijsten door de gemeentebesturen overgemaakt zijn in het Frans opgesteld.

(39) Uitzondering dient gemaakt voor de gemeenten Houtem en Zandvoorde in de Kasselrij Ieper. (Zie verder blz. 72).

(40) S. A. V., Bundel 372, augustus 1668.

(41) S. A. V., Bundel 1809, Onderzoek in verband met een schipbreuk te Oostduinkerke.

(42) S. A. V., Bundel 1169.

(43) Berekeningen steunend op de gegevens vermeld in D.

(8 %) en niet-landbouwers (priesters, ambtenaren en handelaars) (10 %).

Ongeveer 65 % der declaranten kunnen schrijven (44); in hoever zij de Franse taal machtig zijn, is onbekend. Onderschatten wij evenwel de invloed van het dagelijkse contact met de Fransen niet. Zowel in de steden als op het platteland werden geregeld Franse soldaten bij de burgers ingekwartierd (45).

Lodewijk XIV betrok ook de kerk in zijn taalpolitiek. Op 2 augustus 1663 — kort na de aanhechting van Duinkerke en Burburg — gaf hij bevel aan de bisschoppen, Franse priesters met het catechismusonderricht te belasten (46). Verder eiste hij de aanhechting van de Vlaamse kloosters bij de Franse provincies en belette hij door de edicten van januari 1681 en mei 1683, dat de openstaande beneficiën aan niet-Franse onderdanen zouden toegekend worden (47).

Of er te Veurne — zoals dit het geval was te Waasten (48) — een „cappelaen wetende de vlaemsche ende

DALLE, *Een statistiek van het analphabetisme in Veurne-Ambacht in 1709*, in *Biekorf*, dl. 56, (1955) blz. 47-51.

(44) Wij stelden vast dat er een verband bestaat tussen de verspreiding van het alfabetisme en de sociale rang: kunnen schrijven 78,1 % van de landbouwers uitbaters van een groot bedrijf, 64,5 % van de uitbaters van een middelmatig bedrijf, 51,0 % van de kleine landbouwers. De betrokken niet-landbouwers behoren uit de aard der zaak tot de meer gegoede klassen, 76,2 % ervan kunnen schrijven (D. DALLE, *a.w.*, blz. 49-50).

(45) P. HEINDERIJCX, *Jaerboeken van Veurne en Veurne-ambacht*, uitgegeven door E. RONSE, Veurne, z.j. (1861), dl. IV, blz. 253, 289, 293, 322-323.

(46) A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 341, noot 1. V. CELEN, *Het Nederlands te Duinkerke door de eeuwen heen*, Antwerpen z.d., blz. 35.

(47) A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 159. De Benediktinessen van Poperinge en Menen hingen in 1690 van Val de Grâce af (REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 466). De Dominikanessen, die zich in 1697 te Menen vestigen, komen uit het klooster Dames de la Thieuloye te Atrecht (*Ibidem*, blz. 452). In 1694 wordt Martinus de Ratabon, aalmoezenier van de koning van Frankrijk, bisschop van Ieper (R. A. Bg., bisdom Ieper, 12).

(48) L. DE SIMPEL, *a.w.*, blz. 46.

fransche taele" aangesteld werd, weten wij niet. Of er te Veurne en te Ieper reeds een enkele keer in het Frans gepredikt werd, zoals dit het geval was te Duinkerke en te Sint-Winoksbergen (49), hebben wij niet kunnen achterhalen. Dat de voertaal van het bisschoppelijk bestuur het Frans was, is evenwel een feit (50).

Trachten wij thans de houding van de leidende klassen — adel, geestelijkheid en goeode burgerij — tegenover de Franse bezetting te bepalen.

Reeds vóór de aanhechting bij Frankrijk was de kennis van de Franse taal, de taal van het centraal bestuur, onontbeerlijk voor wie carrière wilde maken in de administratie. Met het centrale gezag werd in het Frans gecorrespondeerd. Fransonkundig was de leidende klasse, zelfs in de kleinere steden, bijgevolg heel zeker niet (51). Trouwens de Brugse dichter Jan Lambrecht (1629-1698) hekelt reeds in 1659 in zijn „Vlaemsche Maeght" (52) de toenemende invloed van het Frans :

„Maer vriendt, hoe wilt ghij zoo de Fransche tael versmaen,
Dat ghij soo weynich biedt voor iet om diet te leeren!
Men spreeckt nu anders niet bij alle groote Heeren,
Al die maer wat wil sijn, en spreekt sijn Vlaemsch nu niet,
Hetwelcke hier alom hoe langer meer geschiet".

Onmiddellijk na de aanhechting van het gewest vormde zich rond de intendant en zijn gevolg te Duinkerke,

(49) C. LOOTEN, *a.w.*, blz. 79. Er valt op te merken, dat de Kapucijnen reeds in de eerste helft van de 17e eeuw in verschillende Vlaamse steden, o.a. Ieper, Menen, een Franse predikant hadden (V. CELEN, *a.w.*, blz. 38).

(50) R. A. Bg., Kasselrij Ieper, Fonds Van de Haute, n° 275; zie ook brieven van de bisschop van Ieper in REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 466 en 484.

(51) In hun bezwaarschrift tegen het edict van december 1684 (hiervoor blz. 51-52) wijzen de gedeputeerden van West-Vlaanderen vooral op de onvoldoende kennis van de Franse taal bij de leden van de plattelandse schepenbanken.

(52) O. VAN HAUWAERT, *Historisch en critisch overzicht van het Vlaemsch Toneel in de XVIIde eeuw*, Gent 1893, blz. 71-72. De aangehaalde tekst zijn woorden die J. Lambrecht de Fransgezinde kramer in de mond legt.

rond de gouverneur en zijn staf in de andere steden van La Flandre Occidentale (53), een kern van franssprekende ambtenaren die bij de nieuwe meesters in het gevecht trachtten te komen (54). Zo Pierre-Mathieu Faulconnier (1650-1735), die zich in zijn geschiedenis van Duinkerke „plus français que le roi de France” toonde (55). Zo Michiel de Swaen, heelmeeester en groot Vlaams dichter, die Lodewijk XIV als „den grootsten van alle helden dien er oyt zijn geweest ende waarschijnlijk noch staen te komen” beschouwde (56). Zo Mr. Pieter Van

(53) A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 156. Te Veurne verbleef een militair gouverneur, een lieutenant van de koning, een majoor en twee adjuncten (R. A. Bg., Kasselrijek. Veurne, passim).

(54) Lodewijk XIV won o.a. de adel door het verlenen van hogere adeltitels. De zonnekoning verleende aan Filips Frans de Montmorency, burggraaf van Roeselare, de titel van prins. Te Izegem verleende de koning in 1678, de titel van prins aan Adolf Vilain van Gent; hij werd er toe gemachtigd zijn naam te veranderen in Vilain XIII (B. H. DOCHY, *a.w.*, blz. 252). In verband met de vernieuwing van de magistraat van Rijsel in 1668 schrijft de intendant Le Peletier „le nombre des bons sujets est fort petit” (A. CROQUEZ, *Louis XIV en Flandres. Les institutions, les hommes et les méthodes dans une province nouvellement annexée, 1667-1708*. Paris, 1920, blz. 237). Schrijver voegt erbij „ceux que M. Le Peletier qualifiait de bons sujets, c'étaient ceux qui étaient dévoués au Roi de France, qui avaient accepté avec joie la nouvelle domination; il y en avait, et ceux-là n'eurent pas à se plaindre de leur nouveau maître...”. In een andere brief schrijft Le Peletier dat in Vlaanderen „l'on avait beaucoup plus d'égard au profit qu'à l'honneur” (A. CROQUEZ, *a.w.* blz. 182). De Kasselse schoolmeester en rederijker Andries Steven, schrijver van een „Nieuwen Nederlandsche Voorschriftboek” (Ieper 1714) noemt als oorzaak van de verbastering van het Nederlands o.m. de ijdele waan van de Nederlanders die meer belang hechten aan geld en rijkdom dan aan de taal (J. SMEYERS, *Vlaams taal- en volksbewustzijn in het zuidnederlands geestesleven van de 18e eeuw* (Kon. Vl. Acad. voor Taal en Letterkunde), Gent, 1959, blz. 114).

(55) P. VAN DUYSE, *De Rederijkerskamers in de Nederlanden*, 2 dl., 1900-1902, dl. I, blz. 256. Faulconnier werd in 1676 hoogbaljuw van Duinkerke. Hij huwde in 1678 Anne Le Boistel, de nicht van de Franse intendant. In 1715 werd hij voorzitter van de Kamer van Koophandel te Duinkerke (A. DE SAINT-LEGER, *a.w.* blz. 19).

(56) P. VAN DUYSE, *a.w.*, blz. 256. Omtrent de vriendschap van De Swaen met een Frans ambtenaar, zie J. J. CARLIER, *Michel de Swaen et sa famille*. — C. F. F. Bull. dl. V. blz. 246-254. Omtrent de vriendschap tussen De Swaen en verscheidene leden

der Helle, de zoon van een Duinkerkse brouwer, de beschermeling van intendant Robert. Hij werd door laatstgenoemde in 1668 als voorschepen, in 1669 als „burgemeester ende landhouder van de commune” te Veurne aangesteld. „Hij was soo seer in sijne (intendant Roberts) gratie, dat dien opper-ambtenaer niets ordonneerde raeckende de politie, sonder hem daerover te raedtplegen”. Bij de vernieuwing van de magistraat „wierdender meest altijd persoonen aengesteld die bij den voornoemden Van der Helle aenbevolen waren geweest” (57).

P. Heinderijcx, de schrijver van de „Jaerboeken van Veurne ende Veurneambacht” droeg Mr. Pieter Van der Helle niet in het hart. Hij verwijt hem dat hij met de steun van de intendant voorschepen werd „nietjeghenstaende dat de commissarissen van den Coninck van Spagniën, het voorgaende jaer hem maer den seven-thiensten schepen stelden” (58). Hij zwijgt evenwel in alle talen over de snelle en schitterende carrière van zijn broeder, Mr Jean Hendrijck, „licentié es lois”, na de uitschakeling van Mr. Pieter Van der Helle. De broeder van onze auteur wordt op 26 juli 1672 „burghemeester ende landhouder van de wet”, alhoewel hij vroeger nooit deel uitmaakte van het college (59). Op 31 juli 1673 wordt hij in dit ambt bevestigd (60). Op 30 augustus daarna wordt hij als raadsheer aan de Raad van Doornik verbonden (61).

van de Duinkerkse magistraat, zie J. J. CARLIER, *Courtes notices sur quelques membres des ordres religieux nés au pays Dunkerquois*. — Ibid., V, blz. 413-414. M. de Swaen droeg zijn vertaling van de Andronicus van Campistrion aan de intendant Borentin op (C. LOOTEN, *a.w.*, blz. 80).

(57) P. HEINDERIJCX, *a.w.*, dl. IV, blz. 258-260. Van der Helle werd in 1670 afgezet wegens corruptie.

(58) P. HEINDERIJCX, *a.w.*, dl. IV, blz. 258-259.

(59) Hij was van 1669 tot 1672 griffier van de notarie (S. A. V., Bundel 113).

(60) S. A. V., Bundel 91.

(61) S. A. V., Reg., 114. P. Heinderijcx, die vóór de aanhechting

Hoezeer de adel en de gegoede burgerij de gunst van de Franse heersers trachtten te winnen blijkt duidelijk bij het overlijden van de koningin van Frankrijk in 1683, wanneer „alle de eerlicke lieden (niet-magistraten) (62) van de stad ende casselrie thunliedder besonderen coste den rouwe aennaemen” (63).

Volgens Celen (64) zou de geestelijkheid zich uit al haar macht verzet hebben tegen de door Lodewijk XIV genomen maatregelen (65). „Zij handelde uit vaderlandsliefde en in het belang van haar zending” schrijft hij, „zij geloofde in een herstel in die tijd van staatskundige wisselvalligheid, en werd daardoor gestijfd in haar weerstand. Dit viel haar des te gemakkelijker, daar Duinkerke en trouwens verreweg het grootste gedeelte van de Westhoek tot het bisdom Ieper behoorde en de bisschop geen rekening hield met de ingetreden staatkundige verandering”. Dit laatste kan waar geweest zijn vóór 1678. In genoemd jaar evenwel werd ook Ieper bij Frankrijk ingelijfd. Was er nu werkelijk sprake geweest van enig verzet vanuit Ieper tegen de door Lodewijk XIV genomen maatregelen, dan zou deze wellicht niet langer gewacht hebben een Franse bisschop te Ieper aan te stellen. Welnu de bisschopszetel bleef vacant tot 1694. Alsdan werd Martinus de Ratabon, „allemoesener van de koninck van Frankrijk” (66) als bisschop aangesteld. Hij bleef zijn geestelijk ambt waarnemen tot in 1713.

van het gewest bij Frankrijk de twaalfde plaats in het college van burgemeesters, schepenen en landhouders bekleedde, werd in 1668 niet opgenomen in de magistratuur. Pieter Van der Helle was ongetwijfeld hiervoor verantwoordelijk. Eenmaal Van der Helle uitgeschakeld, komt P. Heinderijcx opnieuw in de magistratuur (S. A. V., Bundel 91).

(62) De magistraten werden hun rouwkledij uit de kas van de kasselrij vergoed.

(63) P. HEINDERIJCX, *a.w.*, dl. IV blz. 320.

(64) V. CELEN, *a.w.*, blz. 35-36.

(65) Omtrent deze maatregelen zie hiervoor blz. 56.

(66) R. A. Bg., Bisdom Ieper, n° 12.

Meerdere gegevens wijzen erop dat ook de geestelijkheid de gunst van de Franse meesters zocht te winnen. Dit blijkt niet alleen uit de houding van de Jezuiten te Duinkerke (67). Ook de geschiedenis van Aernout Terrasse levert er het bewijs van. Terrasse, die samen met enkele monniken op ten Bogaarde (Koksijde) verbleef, en er de bezittingen van de Duinenabdij (68) in de aan Frankrijk afgestane gewesten beheerde, „hadde met den intendant ende den gouverneur van Duynkercke cennisse gemaect. Hij sont hun dagelicx presenten van alle soorten van wilt ende eetwaren” (69). Na het overlijden van Michel Bultync (21 maart 1678) stelde de koning van Spanje, op 14 april 1678, Eugenius Van de Velde als abt van ter Duinen aan. De Franse koning stelde op zijn beurt, op voorstel van de intendant Le Boistel, onder voorwendsel dat de abdij destijds te Koksijde gesticht werd, Aernout Terrasse als abt van de Duinenabdij aan (25 mei 1678) (70).

Alhoewel de Kerk het onderwijs in handen had, schijnt haar rol bij het verspreiden van de Franse taal eerder gering geweest te zijn.

In 1680, twee jaar na de aanhechting van Roeselare, verleende Lodewijk XIV aan vier Grauwe Zusters uit Izegem, die zich in september 1678 te Roeselare gevestigd hadden, toelating een klooster te stichten. De aanvaardingsvoorwaarden voorzagen de oprichting van een school voor burgermeisjes, waar behalve godsdienst, welgemanierdheid en kantwerk ook de Franse taal zou onderwezen worden (71). Of er in de andere nonnen-

(67) V. CELEN, *a.w.*, blz. 36-37.

(68) De Duinenabdij werd in 1627 naar Brugge overgebracht.

(69) P. HEINDERIJCX, *a.w.*, dl. IV, blz. 299-300.

(70) P. HEINDERIJCX, *a.w.*, dl. IV, blz. 299-303. De abt van Clervaux bevestigde deze aanstelling. De benoeming van Terrasse werd in 1683 verbroken (*Ibidem*, blz. 319-320).

(71) F. DE POTTER, *Schets eener Geschiedenis van Roeselare*, Roeselare 1875, blz. 232-233.

scholen tijdens de Franse periode opgericht — Sint-Jozef te Veurne, waar sinds 1670 „daeghelicksche publieke schoole gehouden werd voor meyskens omme die te leeren lezen, schrijven, spellewercken ende nayen” (72) en de school der Benediktinessen te Menen (1690) (73) — Frans onderwezen werd, wordt nergens vermeld.

De voertaal van het secundair onderwijs was het Latijn. De levende talen waren volledig uit het programma gesloten (74). In dit onderwijs nam de opvoering van Latijnse schooldrama's een niet onbelangrijke plaats in (75). Sommige auteurs hebben gemeend te kunnen aantonen, dat in verschillende steden van de Zuidelijke Nederlanden ook Vlaamse en Franse schooldrama's opgevoerd werden (76). Zo komt De Bethune steunend op een verzameling van programma's van schoolopvoeringen in het fonds Goethals-Vercruysse (77), tot het besluit dat Franse toneelstukken opgevoerd werden te Dowaaï (78), te Sint-Winoksbergen (79), te Kortrijk

(72) F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*. Gent 1873, dl. 2, blz. 156.

(73) REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 466-475.

(74) De *Ratio Studiorum* van het college St-Jan Baptist te Menen opgericht tijdens de Franse periode (1685), bepaalde „Omnes sive in area et schola, sive in platea latino tantum sermone utentur: barbarismos et solaecismos studiose declinantes, assido exercitio primariae hujus linguae perfectioni studebunt” (REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 261).

(75) De *Ratio Studiorum* van de Jezuïeten voorzag zulks. In de overeenkomst afgesloten tussen de magistraat van Veurne en de Oratorianen (13 december 1713) wordt bepaald dat jaarlijks twee toneelstukken zullen opgevoerd worden (F. DE POTTER, E. RONSE en P. BORRE, *a.w.*, dl. II, bijlage X). Zie ook *De studiorum ratione* van het college St-Jan Baptist te Menen (REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 460-462).

(76) J. DE BETHUNE, *Contribution à l'histoire du théâtre dans les anciens collèges de Belgique, spécialement à Courtrai*, — G. O. K. Kortrijk, dl. III (1909), blz. 7; F. PRIMIS, *Het Vlaams toneel der Antwerpsche Augustijnen*, — V. M. K. VI. Ac., 1936, blz. 237-249; O. VAN HAUWAERT, *a.w.*, blz. 29.

(77) Bibliotheek Kortrijk.

(78) J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 28, anno 1730.

(79) *Ibidem*, blz. 37-38, anno 1689, 1692, 1719, 1725, 1730, 1731, 1732.

(80), te Duinkerke (81), te Doornik (82) en te Ieper (83). Bij nader toekijken valt op, dat bedoelde stukken te Duinkerke en te Sint-Winoksbergen opgevoerd werden na de aanhechting van deze steden bij Frankrijk, te Kortrijk en te Ieper in de periode dat deze steden bij Frankrijk ingelijfd waren (84). De vraag is evenwel of de stukken waarvan sprake werkelijk in het Frans opgevoerd werden.

Prims noemt het Vlaams collegetoneel „ een inbreuk ter wille van het publiek dat men verlangt te dienen, op den geest der studiën ”. „ Men is er toe gekomen niet meer ter wille der oefening, nog minder ter wille van de Vlaamsche taal, maar ter wille van het groot publiek dat men nu eenmaal ter feestzitting kreeg ” (85). Een dergelijke argumentatie gaat niet op. Waarom deze tegemoetkoming in de jaren 1671-1686, en omstreeks 1763, wanneer een tijdlang, om de beurt, jaarlijks óf een Latijns óf een Vlaams stuk gespeeld wordt (86), en in de andere jaren niet? Het onhoudbare van de argumentatie van Prims blijkt duidelijk wanneer men ze toepast op de Franse opvoeringen te Duinkerke, te Kortrijk en te Ieper. Niemand zal willen aanvaarden dat men in deze steden, onmiddellijk na de aanhechting bij Frankrijk, Franse stukken zou gespeeld hebben „ terwille van het groot publiek dat men nu eenmaal ter feestzitting kreeg ”.

(80) *Ibidem*, blz. 45-52, anno 1669 (2) 1673 en 1680.

(81) *Ibidem*, blz. 52-54, anno 1662, 1663, 1682, 1730 en 1731.

(82) *Ibidem*, blz. 65, anno 1661.

(83) *Ibidem*, blz. 66-71, anno 1680 en 1684.

(84) Duinkerke aangehecht 1662; St.-Winoksbergen 1668; Kortrijk 1668-1678, op 20 december 1679 werden evenwel in deze stad nog besprekingen geopend omtrent de grensbepalingen; Ieper 1678-1713.

(85) F. PRIMIS, *a.w.*, blz. 248. J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 242, neemt de stelling van Prims over. Rekening houdend met de verfransing van de adel en de burgerij in de 18e eeuw schrijft hij: „ Het feit dat men niet in het Frans, maar in het Nederlands speelde is er des te merkwaardiger om ”.

(86) *Ibidem*, blz. 238.

In zijn „Histoire du théâtre à Gand”, meent P. Claeys dat de leerlingen van de hogere klassen in het Latijn, de leerlingen van de lagere en de middelklassen in de volkstaal optraden (87). Ook deze zienswijze is niet te verdedigen. Verscheidene der Latijnse programma's vermelden „dabitur (exhibebitur) a figuristis minoribus (majoribus)” (88).

Er valt op te merken dat geen enkel der zozegde Vlaamse of Franse stukken bewaard gebleven is (89). De bewijsvoering én van Prims én van De Bethune steunt uitsluitend op de taal waarin de programma's opgesteld werden. Geen van beide auteurs houdt rekening met het feit dat de taal waarin het programma opgesteld is, niet noodzakelijk de taal is waarin het stuk gespeeld werd. Wanneer men voor deze compendia (90) een levende taal gebruikte, dan was het opdat ook de Latijn-onkundigen van het spel zouden kunnen genieten (91).

(87) P. CLAEYS, *Histoire du théâtre à Gand*. Gent, 1892, 3 dln., dl. I, blz. 28.

(88) J. DE BETHUNE, *a.w.*, Antwerpen 4 april 1732, 28 juli 1732, 29 juli 1733; Brugge 4 januari 1627; Brussel 10 juli 1637, 27 juli 1733; Gent 26 juli 1730, 16 maart 1731, 27 juli 1731, 23 juli 1733; Kortrijk juli 1682.

(89) J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 2; F. PRIMIS, *a.w.*, blz. 238; O. VAN HAUWAERT, *a.w.*, blz. 75-76.

(90) Te Veurne werden de compendia op stadskosten gedrukt. Het akkoord afgesloten tussen de Latijnse school en de magistraat van Veurne (kort na 1619) bepaalt o.m. : „ Wordt ook bij de voor-noemde heeren (magistraat) becosticht jaerelicx den druck van het compendium van tragi-comedie spel, in de vlaemsche tale, inhoudende int corte het narratif van de voorseyde tragi-comedie, danof d'exemplairen ghegheven worden an de auditeurs...”. F. DE POTTER, E. RONSE, P. BORRE, *a.w.*, dl. II, blz. 124.

(91) D. DALLE, *Historiek van het Koninklijk Atheneum te Veurne*. Veurne 1951, blz. 38. In 1621 voeren de leerlingen van de Latijnse school „ De bekeeringhe van St-Augustin ” op. Het programma van dit stuk is bewaard gebleven (Universiteitsbibliotheek Gent, B. L. 5313). Alhoewel op het programma niet uitdrukkelijk vermeld wordt, dat de opvoering in het Latijn geschiedde, is zulks uit te maken uit enkele passages van het „ cort begrip ”. Tweede vertoogh „ De Bisschop met zijn priesters scheidt van Monica, half verstoort, met dese woorden : Vade, vade ita vinas... Gaet vrouwe, gaet, het is onmogelijck dat een kindt, daer een moeder soo veel traenen omme laet verloren zoude gaen ”. Vierde vertoogh „ Politia-

Bij een nauwkeurig onderzoek van de door De Bethune medegedeelde programma's blijkt trouwens dat twee door hem in het Latijn vermelde argumenta door Sommervogel (92) in het Vlaams geciteerd worden (93). Verder is én het Vlaamse én het Latijnse programma bevaard gebleven van het stuk „Den Peys....” (Pax religione) door de leerlingen van het Jezuiëtencollege van Gent op 12 en 13 september 1659 opgevoerd (94). Meerdere programma's zijn daarenboven tweetalig: Latijn-Vlaams (95) en Vlaams-Frans (96).

Er is geen enkel overtuigend gegeven bekend om te bewijzen dat de leerlingen van de Latijnse scholen (97)

nus vertrocken zijnde, Augustinus sidt en beklaecht in een hof dat hij zijn zelve soo qualick kan verwinnen ende altijt blijft zegghen Cras, Cras”. — „Op een stemme uten hemel: Tolle, lege, tolle, lege, dat is, neemt en leest, neemt en leest”. In 1698 laten de rederijkers van Veurne ter gelegenheid van de opvoering van Pollicteute ook Franse „cortbegrijpen” van dit stuk verspreiden (Archief rederijkerskamer Veurne, Rekening 20 juni 1698 — 16 juli 1699).

(92) C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*.

(93) J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 69 en 71. Het betreft twee stukken opgevoerd door de leerlingen van het Jezuiëtencollege van Ieper respectievelijk op 14 en 15 februari 1731 en op 26 en 27 februari 1733.

(94) *Ibidem*, blz. 54. R. VAN AERDE, *Bijdrage tot de geschiedenis van het tooneel te Mechelen. Het schooldrama bij de P.P. Jezuiëten*, Mechelen, z.d. blz. 16, beweert dat zekere stukken zonder twijfel in twee talen opgevoerd werden. „Nabuchodonosor (1631), werd in het Fransch en in het Vlaemsch gespeeld”. Zijn bewering steunt op het voorhanden zijn én van een Frans én van een Vlaams programma. Het stuk werd op 9 en 10 juli 1631 opgevoerd (zie Franstalig programma n° 26) en duurde zes uur. Het klinkt onwaarschijnlijk dat de studenten twee dagen na elkaar twee versies van een stuk van dergelijke omvang zouden opgevoerd hebben. Onder n° 52 deelt Van Aerde het Vlaamse programma mee van het stuk Gonzalus Silveria (14 en 15 september 1638). Van hetzelfde stuk vond hij evenwel een Latijns programma in de Universiteitsbibliotheek van Gent.

(95) Kortrijk 1730, 1732, 1745 J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 51-52). Zelfde vaststelling bij F. PRIMIS, *a.w.*, blz. 242 en bij R. VAN AERDE, *a.w.*, blz. 16.

(96) St.-Winoksbergen 1717, Kassel 1732, Ieper 1693, 1698 en 1711 J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 37-45, en 68).

(97) Wij aanvaarden wel dat de stukken opgevoerd door de leerlingen van de „Catechismus van de armen” te Duinkerke in 1682,

stukken in het Vlaams of in het Frans opvoerden. Wat de franstalige programma's te Duinkerke, St-Winoksbergen (98), Ieper en Kortrijk betreft, moet het gebruik van de Franse taal eerder beschouwd worden als een poging van de prefecten van de colleges om de gunst van de verfranste magistraat (99) of van de Franse heersers te verwerven. Dit laatste blijkt trouwens duidelijk uit een paar opdrachten op de programma's van Duinkerke (100).

Belangrijk was de rol die de burgerij speelde bij het verspreiden van de Franse geest onder het gewone volk, wiens taal Vlaams bleef (101).

Belast met het politietoezicht oefenden de intendanten o.a. een streng toezicht uit op het drukken en versprei-

door de „Jonckheyt van de christelijcke leeringhe” te Menen in 1663 en door de „Minderjarighe jonckheyt van de sodaliteit van net Kindeke Jesus” te Ieper in 1716 (J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 84-86) in net Vlaams opgevoerd werden. Hetzelfde geldt voor de opvoeringen door „de jonckheyt van de catechismus” te Mechelen (R. VAN AERDE, *a.w.*, blz. 48).

(98) Ook Abbé CARNEL, *Documents sur l'art dramatique chez les Flamands de France. Représentations théâtrales dans les collèges des Jésuites pendant le XVIIe siècle*, — C. F. F. Bull., dl. I, blz. 38-43 en 71-72, meent dat door de studenten Franse stukken opgevoerd werden, „c'était surtout lorsque quelque personnage officiel présidait la fête” voegt hij er aan toe. Er valt op te merken dat alle zozegde Franse stukken door Carnel geciteerd, na 1668, d.i. na de aanhechting bij Frankrijk, opgevoerd werden. Ook hier mogen wij aanvaarden, dat slechts de programma's franstalig waren.

(99) De magistraat „door welcker mildheyt de jaerlijcksche prijzen aen de jonckheyt uytghedeelt werden” wordt regelmatig tot het bijwonen van de voorstellingen uitgenodigd. Zie o.m. O. VAN HAUWAERT, *a.w.*, blz. 10-11 en R. A. Bg., Kasselrij Veurne, Kasselrijrekeningen Veurne, *passim*.

(100) J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 4. Het stuk gespeeld in 1663 is opgedragen „à l'honneur de son excellence Monseigneur le Marquis de Montperat, commandant les armes pour le service de Sa Majesté dans la ville de Dunkercque etc...”; het stuk van februari 1682 is opgedragen „à Monseigneur François Demadrijs, conseiller du Roy”.

(101) In zijn reeds genoemd werk wijst Steven er evenwel op dat het kleine volk de „lieden van staat en achting” nabootst en zijn taal met allerlei franse woorden doorspekt (J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 112-113).

den van boeken (102). Zij hebben ongetwijfeld de rol begrepen die naast de geestelijkheid de rederijderskamers, (103) konden spelen bij het verspreiden van de Franse geest in de volksklas. Zij hebben deze kamers, waar de Vlaamse taal in ere gehouden werd, niet ontbonden doch onrechtstreeks onder hun toezicht gesteld door de leidende functies in handen te geven van fransgezinde ambtenaren. Wij menen zulks te kunnen afleiden uit de studie van de ledenlijsten van de Veurnse kamer „Arm in de Borze en van Zinnen Jong” (104).

Tijdens de periode van aanhechting bij Frankrijk worden Norbert Cardinael, „schepen en cuerheer der stede ende casselrie van Veurne, watergraef en 't zijne overlijden burgmeester van de weth”, Guilielmus Blauvoet, „schepen der stede ende casselrie van Veurne” en jonkheer Jacques Beaufort achtereenvolgens tot Prins gekozen. Noch vóór noch na de aanhechting worden leden van de magistratuur of edellieden als Prins vermeld (105).

Voor de eerste maal in de geschiedenis van de Veurnse kamer worden in dezelfde spanne tijds „adelborsten” en „notabelen” — jonkheren Alexander en Frans Desalmon Delabarre in 1680, jonkheer Frans Humbeloot in 1690, mr. Judocus Boudens in 1698 en mr. Jacques Beaufort in 1707 — als leden opgenomen (106).

(102) A. DE SAINT-LEGER, *a.w.*, blz. 165.

(103) De koning rekende op de geestelijkheid „pour donner aux habitans des sentiments français” (V. CELEN, *a.w.*, blz. 37).

(104) P. BORRE *Jaarboeken der Maatschappij van rhetorika „Arm in de borze en van zinnen jong” te Veurne*. Veurne, 1868. De belangstelling van de Franse overheid voor de activiteit van de kamer blijkt o.m. uit het feit dat de Veurnse Kamer ter gelegenheid van de opvoering van Pollicuete in 1698, Franse „cortbegrijpen” laat drukken (Archief der Kamer, rekening 1698-1699), wat op de aanwezigheid van Franse overheden wijst. Van de andere kant weten wij dat te Duinkerke, Michiel de Swaen zijn vertaling van de Andronicus van Campistrone aan de intendant Barentin opdroeg (C. LOOTEN, *a.w.*, blz. 80).

(105) P. BORRE, *a.w.*, blz. 7.

(106) F. DE POTTER en P. BORRE, *Geschiedenis der rederijders-*

Onder de edellieden wordt in 1702 vermeld „Fredericq Bernier, capiteyn commandant van het regiment van Hell, ten dienste van Zijne Konincklijke Majesteit van Vranckrijcke” (107). Ook de hoofdmannen (108) zijn personen die het vertrouwen van de Franse intendant genieten: Justus Decressin (1676-1700), „heere van Balin, watergraef ende gecooren burgmeester van de wet”, de reeds genoemde jonkheer Alexander Desalmon Delabarre (1701-1706), die in 1680 — alweer een innovatie (109) — als onderhoofdman met recht van opvolging verkozen werd, Guillielmus Blauvoet (1707-1720), „schepen der stede ende casselrie” (110).

De gevolgen van deze vernieuwing der kaders lieten niet op zich wachten. In 1687 wordt, in vertaling — de vertaling werd bezorgd door Norbert Cardinael, de Prins van de kamer — een historiespel van De Quieriolet, raadsheer bij het Parlement van Rennes, opgevoerd (111). Na een gedwongen rustperiode — de Grote Coalitieoorlog (1689-1697) — wordt voor goed van wal gestoken met het spelen van Franse stukken. De titels van veertien stukken die tussen 1698 en 1713 door de rederijders gespeeld werden zijn bekend (112). Zeven ervan zijn vertalingen van Corneille, Molière of A. d'Ouville (113).

kamer van Veurne onder kerrispreuk „Arm in de beurs en van zinnen jong”, Gent 1870, blz. 67.

(107) P. BORRE, *a.w.*, blz. 17.

(108) Ibidem, blz. 8.

(109) F. DE POTTER en P. BORRE, *a.w.*, blz. 54.

(110) P. BORRE, *a.w.*, blz. 17.

(111) F. DE POTTER en P. BORRE, *a.w.*, blz. 84.

(112) F. DE POTTER en P. BORRE, *a.w.*, blz. 84 en volg.

(113) Pollieucte (Polyeucte) 1698 en 1699; Het huwelijk jegens danck (Le Mariage forcé) 1704; Tchapin (Les Fourberies de Scapin) 1705; Amphytrio (Amphitryon) 1711; De geadelde Boer (Le Bourgeois gentilhomme) 1706. In laatstgenoemde klucht kan men slechts met moeite het origineel van Molière terugvinden (TH. DE RONDE, *Het Toneellevens in Vlaanderen door de eeuwen heen 1930*. Davidsfonds, Keurreeks n° 3, blz. 149). In 1713 speelde men „Het nachtspockende weeuche” van A. d'Ouville. De andere stuk-

De afstand van het gewest aan de Oostenrijkse Habsburgers vernietigde het contact met de Franse letterkunde niet. Regelmatig worden vertalingen van Pierre Corneille (114), Thomas Corneille (115), Molière (116), Racine (117), Campistron (118), Crébillon (119) en Quinault (120) opgevoerd. In de tweede helft van de 18e eeuw (121) worden bovendien ook werken van Regnard (122), Du Ryer (123), Montfleury (124) vertoond. Met Voltaire (125) wordt de hartstocht voor de verdrukten en vervolgd op het toneel gebracht. In de „Barbier van Siviliën” van Beaumarchais (126) maakt de bevolking van Veurne kennis met het toen moderne levensbesef.

ken in dezelfde tijdspanne opgevoerd zijn : Spillebout ofte doctoer; Geneveva, palsgravinne van Trier; Den beclagelicken dwanck; Idonea ende Liederick de Buck; Carel Indiana; Nikolaus, konijnck van Troyade en Eurimedon.

(114) De Cid (1715), Polyeucte (1715-1736 en 1774), Den Loogenaar (Le menteur) (1738).

(115) De sipier van sigh selven (Le géolier de soi-même) (1722).

(116) De Borgherlijcke Edelman (Le bourgeois gentilhomme) (1719); De Vreck (L'Avare) 1722 en 1792; Schappijn (Les Fourberies de Scapin) (1722, 1764, 1777 en 1789); Den Ingebeelde siecken (Le malade imaginaire) (1722 en 1723); Den doctoer jegens danck (Le médecin malgré lui) (1723); Het school der Vrouwen (L'école des femmes) (1724, 1729, 1730 en 1758); De Misanthrope (Le Misanthrope) (1724 en 1725); Amphitrio (Amphitryon) (1734, 1735, 1774 en 1783); De liefden Doctoer (L'amour médecin) (1738); Het gedwongen huwelijck (Le Mariage forcé) (1740) en Den Heer De Pourceaugnac (Monseur de...) (1774).

(117) Mithridate (1729).

(118) Andronicus (1716).

(119) Atreus ende Toyestus (Atrée et Thyeste) (1721), Radamistus en Senoby (Rhadamiste en Zénobie) (1724 en 1725).

(120) 't Spel van Astraete (Astrate) (1722, 1729 en 1758).

(121) Voor de periode 1743-1753 zijn geen vermeldingen van opgevoerde stukken voorhanden.

(122) Crispijn, testateur en getestateerde ofte den erfgenaem door list (Le légataire universel) (1762).

(123) Scevola (Scaevola) (1765).

(124) De Vrouwe rechter ende parthie (La femme juge et partie) (1754).

(125) De doodt van Julius Caesar (1754, 1762), Alzire (1773, 1783), Zaire (1775, 1776), Tancredè (1786).

(126) 1785.

Het is wel zo, dat de groei naar het Franse toneel algemeen is in de Nederlanden op het einde van de 17e eeuw. Jonkheer H. Fr. van den Brandt, de leider van „Acta viros probant” te Antwerpen, Cornelis De Bie, Adriaen Peys, allen ondergingen de invloed van het Franse toneel. Doch het sterkst voelt men die invloed in de Westhoek, in de werken van de Duinkerke dichter Michiel de Swaen (127). De Antwerpse poëet, Adriaen Peys, maakte door zijn vertalingen Molière en andere Franse auteurs toegankelijk voor het Nederlandse publiek. Die vertalingen verschenen echter alleen in de noordelijke Nederlanden waar ze tot ver in de 18e eeuw bijval oogstten (128). In de Zuidelijke Nederlanden worden, voor zover wij dit kunnen nagaan, op het einde van de 17e en in de eerste helft van de 18e eeuw, de Westhoek uitgezonderd, slechts uitzonderlijk vertalingen uit het Frans opgevoerd (129).

De uitzonderlijke plaats die de vertalingen uit het Frans op het repertoire van de Veurnse Kamer, ook na de terugkeer onder het Habsburgse Huis, innemen

(127) E. ROMBAUTS, *De letterkunde der XVIIe eeuw in Zuid-Nederland*. in : *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, dl. VI, hoofdst. III, blz. 473-479.

(128) *Ibidem*, blz. 475.

(129) TH. DE RONDE, *a.w.*, blz. 149-150, schrijft dat Molière de hele 18e eeuw door, het Vlaamse publiek in alle mogelijke vertalingen en bewerkingen voorgeschoteld wordt. Er valt op te merken dat de lijst der opgevoerde vertalingen door schrijver gepubliceerd, voor de eerste helft van de 18e eeuw, buiten Veurne, alleen opvoeringen te Hasselt (Jourdiijn in 1719, en Het gedwongen Huwelijk in 1732) en te Brussel (Don Juan in 1738) vermeld worden. In de lijst van de stukken te Brussel gespeeld van 1662 tot 1713 door de Materbloem (P. DE KEYSER, *Het Vlaamsch Toneel te Brussel in de XVIIe eeuw*. — *Paginae Bibliographicae*, II (1927), blz. 515-518) wordt slechts één Franse vertaling vermeld nl. „De klucht van de ghedwonghen doctor” (naar Molière). Op het repertoire van de Brusselse Kamer De wijngaard (C. DE BAERE, *Het repertoire van de Compagnie of nieuwe Kamers van rhetorica te Brussel*. — *Jaarboek van de Kon. souvereine Hoofdkamer De Fontaine, Alst Past bi Apetite*, 1945, blz. 99-129) komt, naast het door Th. De Ronde vermelde stuk, *Alzire van Voltaire* (1739) voor. D. J. VAN DER MEERSCH, *Kronijk der Rederijkamer van Audenaerde, XVIIe*,

bewijst de blijvende invloed van bijna een halve eeuw Franse bezetting op de burgers van Veurne.

In het zuiden van de provincie, te Menen en te Waasten was het met de toestand, en vooral met de nawerking van de Franse tijd, geheel anders gesteld. Daar inderdaad blijkt de Franse invloed belangrijker te zijn geweest en dieper te zijn doorgedrongen.

De Benediktinessen te Menen heten zich vanaf 1724 „Dames de Paix à Menin” (130). In een dagvaardiging van 1739 gericht aan de Dominikanessen van dezelfde stad gebruiken zij het Frans als voertaal (131). De programma's der stukken door de leerlingen van het college van Menen in 1729 en 1731 opgevoerd, zijn Franstalig (132). Zij worden aan de magistraat der stad opgedragen, waaruit blijkt dat de magistraat in sterke mate verfranst was. In de 18e eeuw trouwens zijn talrijke beslissingen van de magistraat in het Frans geformuleerd (133).

Volgens de studie van L. De Simpel (134) bediende de magistraat van Waasten zich, vanaf 1712, in zijn betrekkingen met de bevolking, uitsluitend van het Frans. In 1761 moesten de statuten van de Sint-Sebastiaansgilde in het Frans vertaald worden, „les membres de la socié-

XVIIIe en XIXe eeuwen. — *Belgisch Museum*, 1834, blz. 15-72 232-253- en 386-438) vermeldt in de eerste helft van de 18e eeuw geen enkele Franse vertaling. In St-Niklaas worden — ongetwijfeld onder invloed van een kortstondige Franse bezetting — in 1695 Schanarelle en Den geveynsde Sieckaert (naar Molière), in 1698 De Cid (naar Corneille) en in 1699 Scapin (naar Molière) opgevoerd (F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis der stad St-Niklaas*, dl. II, blz. 161). Na deze datum worden aldaar geen Franse vertalingen meer opgevoerd.

(130) REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, blz. 497.

(131) *Ibidem*, blz. 498-499.

(132) J. DE BETHUNE, *a.w.*, blz. 82.

(133) REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III b.lz. 5-6 (a° 1755), blz. 9 (a° 1763), blz. 31-33 (a° 1782), blz. 56-57, (a° 1790), blz. 62 (a° 1792).

(134) L. DE SIMPEL, *a.w.*, blz. 46-47.

té ne comprenant plus le flamand" (135). Er valt op te merken dat vóór de aanhechting de akten van de magistraat alle in 't Vlaams opgesteld waren (136).

Ook te Komen (Noord), Houtem (Ieper) en Zandvoorde werd het Vlaams in het bestuur door het Frans vervangen. Vóór de aanhechting bij Frankrijk werden de rekeningen er in het Vlaams opgesteld (137), in de 18e eeuw in het Frans (138).

Door de vrede van Utrecht (13 april 1713) werden de kasselrijen Ieper, Veurne en Waasten evenals de roede van Menen, de steden Poperinge, Roeselare en

(135) *Ibidem*, blz. 50.

(136) *Ibidem*, blz. 44-45. Volgens de enquête van Coquebert de Montbret (\pm 1806) zijn Menen, Izegem, Gullegem, Bissegem en Heule (gemeenten van de vroegere roede van Menen) tweetalig, terwijl te Waasten het Frans overheerst (W. PEE, *Anderhalve eeuw taalgrensverschuiving en taaltoestand in Frans-Vlaanderen*. — Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, XVII, 1957 (overdruk: Université de Liège), blz. 6 en kaart 2).

(137) R. A. Bg., Kasselrij Ieper, eerste reeks n° 857, „Rekenynghe, bewijs ende relicqua dat doet ende overgheeft P..., ontfangher der settynghe zoo van d'uytsenden, contributiën als partijen van oude remysen, coeghelt ende andersins, der prochie van Comene noort... a° 1649-1650". *Ibidem*, n° 1637, rekening van de „ontfangher van de ghilde van de edele rudder St. Jooris binnen der stede van Comene van den jaere 1660". *Ibidem*, n° 3834, „Rekeninghe, bewijs ende reliqua, die bij dezen doet H..., ontfangher van de prochie van Zandvoorde van de pointynghe van kerstmesse 1656”.

(138) R. A. Bg., Kasselrij Ieper, eerste reeks n° 858-899 en 915-933: rekeningen van de „collecteur de la paroisse de Comines nord" over de jaren 1738 tot 1786. — *Ibidem*, n° 1609-1635 en 1662-1733: rekeningen van de „receveur de la paroisse de Houthem" over de jaren 1700 tot 1713 en 1719 tot 1790. *Ibidem*, n° 3835-3925, rekeningen van de „receveur de la paroisse de Santvoorde" over de jaren 1700 tot 1787. Er valt op te merken dat reeds vóór de aanhechting bij Frankrijk, het Frans in deze gemeenten een belangrijke plaats innam. Dit blijkt o.m. uit het feit dat in Zandvoorde de „ommestellynghe van de prochie, a° 1660" — de titel is in het Vlaams opgesteld — franstalig is (R.A. Bg., Kasselrij Ieper, W. de Haerne, n° 29). Zie ook in hetzelfde fonds (n° 137) het „Livre de taille de la paroisse de Santvoorde, a° 1661”.

Wervik aan Karel VI overgedragen. In afwachting van de definitieve overdracht — slechts in 1720 nam Oostenrijk officieel bezit van West-Vlaanderen — werd het district van uit 's-Gravenhage bestuurd (139).

Kon de terugkeer, zoals hiervoor bleek, het verfransingsproces niet tegenhouden, toch remde hij het proces. Het Vlaams werd in eer hersteld in de rechtbanken van de kasselrijen Ieper en Veurne (140). In de resolutieboeken van de lokale magistraat en van de gedeputeerden van West-Vlaanderen verdringt het Vlaams het Frans (141).

In verschillende steden van het gewest (Veurne, Ieper, Menen en Waasten) en in het Fort van Knokke werden in uitvoering van het Barrièretractaat (1715) Hollandse garnizoenen ondergebracht (142). Ongewild kwam de bevolking in contact met het Noorden en alhoewel de verstandhouding tussen de bevolking en de garnizoenssoldaten niet steeds van wederzijds begrip

(139) Op 14 juni 1714 sturen de Staten-Generaal aan de magistraat van Veurne een in het Nederlands gestelde brief (S. A. V., bundel 93) meldende dat gedeputeerden aangesteld werden om de rekeningen te horen en de wet te vernieuwen. Wie nu een radikaal omgooien van het roer verwacht, heeft het mis voor, De briefwisseling van Ernest Pester, „commissaire de parti desdits Etat Généraux des Provinces Unie pour l'administration provisionnelle des finances des villes et chastellenie de la Flandre Maritime cédées par la France” met de magistraat van Veurne is uitsluitend Frans (S. A. V., bundel 178).

(140) In de „rolle de la viershare a° 1710-1716” (R. A. Bg., Kasselrij Ieper, 1e reeks, 4944) dateert de laatste Franse notitie van 22 december 1713, de eerste Vlaamse van 12 januari 1714. In het „registre de sentences criminelles a° 1694-1727” (*Ibidem*, n° 3532) is de eerste Vlaamse akte gedateerd 3 maart 1714. Betreffende Veurne, zie S. A. V., Bundel 1705.

(141) S. A. V., Reg., 146-147. R. A. Bg., Kasselrij Ieper 1e reeks, 5069; *Ibidem*, fonds Van de Haute n° 54.

(142) E. HUBERT, *Les garnisons de la Barrière dans les Pays-Bas Autrichiens 1715-1782*. *Etude d'histoire politique et diplomatique*. — Mém. Acad. Roy. Brux. Lettres, dl. LIX (1902), blz. 30. Volgens het tractaat was de getalsterkte van die garnizoenen als volgt vastgesteld: Veurne 650 manschappen, Ieper 2500, Menen 1500, Waasten en 't Fort van Knokke 15 à 20 man gedetacheerd vanuit Ieper.

getuigde (143), heeft dit hernieuwd contact met het Noorden wel enkele sporen nagelaten. Reeds in 1717 voerde de Veurnse kamer „Aerm in de beurse en van sinnen jonc”, „De tyrranighe Liefde” van de Noordnederlander Krul op (144). In 1719 wijdde ze haar nieuwe schouwburg in met de vertoning van Geraardt Brandt's „Veynzenden Torquatus” (145). In latere jaren nog werden werken van Fockenbroch, Langendijk en Vondel (146) vertoond.

Na de terugkeer herwon West-Vlaanderen zijn financiële zelfstandigheid evenwel niet, en kwam onder toezicht te staan van de Raad van Financiën (147). Dit betekent dat de rekeningen van stad en kasselrij nagezien werden door een intendant aangesteld door genoemde Raad (148). Dit betekent ook dat de lopende middelen, dit zijn de belastingen op wijn, bier, graan enz., die oorspronkelijk aan de Vier Leden behoorden, nu, zoals ten tijde van de aanhechting bij Frankrijk, bij de koninklijke bezittingen (domeinen) gevoegd werden.

Het onderzoek van het taalregime in de diensten onder toezicht van de Raad van Financiën werpt een scherp licht op de houding van het centraal gezag inzake het gebruik van talen.

Stellen wij onmiddellijk vast, dat alle rekeningen van

(143) Omtrent de conflicten tussen garnizoen en bevolking zie E. HUBERT, *a.w.*, passim.

(144) F. DE POTTER en P. BORRE, *a.w.*, blz. 85.

(145) *Ibidem*, Zie ook O. DAMBRE, *Nederlandsch cultureel gemeenschapsgevoel in eeuwen van politieke gemeenschapsondermijning, inzonderheid van Zuid-nederlandsch standpunt uit beschouwd*, 2e uitg. Antwerpen 1940, blz. 32.

(146) F. DE POTTER en P. BORRE, *a.w.*, blz. 85-87. Fockenbroch, De min in het Lazarushuis (1726 en 1728); Langendijk, Krelis Louwen (1732); Vondel, Palamedes (1733 en 1734).

(147) Zie hiervoor blz. 48.

(148) S. A. V., stadsrekeningen a° 1717; R. A. Bg., Kasselrij Veurne, Kasselrijrek. a° 1717.

stad en kasselrij door de intendant gecontroleerd, in het Frans opgesteld worden (149).

Wat de domeinen en lopende middelen betreft, deze worden door de Raad van Financiën aan de meestbiedende verpacht.

Om het ontvangen der belastingen vlot te laten verlopen, richtte de pachter-generaal ontvangstkantoren op in volgende plaatsen: Veurne, Lo, Roesbrugge, Poperinge, Ieper, Komen, Roeselare, Wervik, Menen, Izegem, Watermeulen, Waasten en Steenwerk. Een directeur, die te Ieper verbleef, leidde de organisatie. Eventuele betwistingen werden in laatste instantie beslecht door de Domaniale Kamer van Ieper (150).

De voertaal van de hele organisatie was Frans. „Au dessus des portes de chaque bureau il y a un tableau aux armes de S.M. l'Impératrice et Reine avec une inscription en français” (151). Met de ontvanger der domeinen en lopende middelen werd uitsluitend in het Frans gecorrespondeerd (152). Frans ook was de voertaal van de Domaniale Kamer te Ieper (153).

(149) S. A. V., verzameling stadsrekeningen en R. A. Bg., Kasselrij Veurne, verzameling kasselrijrekeningen. Tot het einde van het Ancien Régime blijft het Frans de voertaal van deze rekeningen. Ook te Waasten (R. A. Bg., Kasselrij Waasten, n° 24 tot 45 en 251-268) en te Menen (REMBRY-BARTH, *a.w.*, dl. III, *passim*, *uittreksels* rekeningen worden de rekeningen na 1713 verder in het Frans opgesteld. In Roeselare-stad en Roeselare-ambacht, beide ressorteren onder de kasselrij Ieper, worden de rekeningen die door de afgevaardigden van de kasselrij nagezien worden, vanaf 1713 evenwel in het Vlaams opgesteld (B. H. DOCHY, *a.w.*, blz. 252). De rekeningen van het Nieuw Gedelf (kanalen Brugge-Nieuwpoort-Veurne-Duinkerke), die door de afgevaardigden van Brugge, Veurne Duinkerke gecontroleerd worden, zijn vanaf 1719 opnieuw in het Vlaams opgesteld (S. A. V., Nieuw Gedelf, bundel 87).

(150) Gegevens ontleend aan ons onuitgegeven doctoraal proefschrift — „De bevolking van Veurne-Ambacht in de 17e en de 18e eeuw”, Rijksuniversiteit Gent, 1959.

(151) S. A. V., Bundel 928, verweerschrift Walchiers. In Oost-Vlaanderen, waar de lopende middelen uitgebaat worden door de Staten van Vlaanderen, is het bord tweetalig.

(152) S. A. V., bundel 152.

(153) S. A. V., bundel 837, 838 en 839. Alle processen-verbaal

Waar de pachters-generaal aanvankelijk toch in zeke-re mate rekening hielden met de taal van de bevolking van het district (154) is dit niet meer het geval onder het beheer van Walchiers de Beudighien. Drie vierde van het personeel van deze Vlaminghater (155) waren Walen (156). Hun uiterst streng en arrogant (157) optreden verwekte „eene algemeene beroerte onder de lantslieden” (158). De voornaamste bron van moeilijkheden met de agenten van de domeinen schijnt het feit „dat sij (de inwoners) hunne declaratiën soo van moulage, vaclage etc. moeten doen, gheschreven in de fransche taele, als oock ter causen de conditiën domaniale rechten, contrebillietten etc. insgelijcx in de fransche taele sijn” (159).

In een verzoekschrift aan de vorst en in een voorstel

door de agenten van de domeinen opgesteld, zijn franstalig.

(154) De bekendmaking vóór 1756 waren over 't algemeen tweetalig (S. A. V., Bundel 924). Uit de klacht der inwoners van Avekapelle (8 november 1759) en uit het verzoekschrift van de magistraat van Veurne (a° 1760) (zie S. A. V., Bundel 928) kan afgeleid worden, dat, vóór het beheer van Walchiers, de agenten van de domeinen en de lopende middelen de taal van de bevolking van het district eerbiedigden. In art. 4 van dit stuk wordt immers gezegd : „Les employés de la ferme, par une pure nouveauté ont prétendu depuis quelque tems assujettir nos habitans de faire leurs déclarations de moulage, vaclage etc... en français”.

(155) S. A. V., Bundel 928, verweerschrift Walchiers : „on peut même adjoûter à l'égard des sujets nés flamands, qui sont employés dans la ferme, que sans leur faire du tort ils sont les plus faibles sujets quoique cependant hommes sans reproches... Le rescribant fera encore observer au remonstrans qu'il n'a jamais essuï de perte et bancqueroute dans sa ferme que par des employés qui étaient flamands.., d'où l'on laisse à juger ce que deviendrait la ferme, si l'on devoit y employé des pareils flamands à la place de tant de sujets d'honneur et de probité qui y sont depuis leur jeunesse”.

(156) *Ibidem* : „Mais si tous ceux, qui ne sont pas nés flamands, devoient être inhabile... il est certain qu'il faudrait commencer par remercier au moins les trois quarts des officiers supérieurs et autres employés de la ferme”.

(157) Zie verder noot 166.

(158) S. A. V., Bundel 928, Camerbrief 2 november 1759. Zie ook verder blz. 79.

(159) S. A. V., Bundel 928, Extrait uyt den resolutiebouck van Avekapelle, 8 november 1759. De inwoners van Avekapelle voegen er aan toe : „want op deze prochie (ghelijck misschien op andere prochiën binnen de casselrie) weinigh personen gevonden worden

tot hervorming van de pachtvoorwaarden der domeinen worden deze grieven herhaald, en dringen de magistraat van de stad en kasselrij Veurne en de gedeputeerden van West-Vlaanderen er op aan :

dat de bekendmakingen tweetalig zouden zijn, of dat althans de toelating zou verleend worden de franstalige ordonnantiën te vertalen (160),

dat enkel tweetalige agenten door de pachter-generaal van de domeinen zouden aangesteld worden (161),

dat de inwoners hun verklaringen naar keuze in het Vlaams of in het Frans zouden mogen neerleggen en dat de ontvangstbewijzen door de agenten afgeleverd, in de taal van de declarant zouden opgesteld worden (162).

In zijn verweerschrift tracht Walchiers de beschuldigingen tegen zijn agenten uitgebracht te ontzenuwen : „ Il est en état de reproduire par millier de déclarations, faites en flamand et admises aux bureaux de la ferme;

die de fransche taele conden spreken ende veele min lesen ende schrijven ". De bekendmakingen van de ontvanger der domeinen zijn vanaf 1756 alle in het Frans opgesteld (S. A. V., Bundel 379).

(160) S. A. V., Bundel 929, *Projet d'un nouveau règlement*, art. 2 : „ qu'il soit enjoint de faire publier toutes les conditions, ordonnances et décrets ayans lieu tant du passé qu'à l'advenir, dans les deux langues françoise et flamande, et pour autant que quelques unes desdites ordonnances fussent seulement conçues en françois, qu'en tel cas il sera permis aux magistrats respectifs de les translater en flamand au marge du texte françois ". Zie ook R. A. Bg., Ieper, 1e reeks 5067, resolutie van de gedeputeerden van West-Vlaanderen, 3 december 1759.

(161) S.A.V., Bundel 929, art. 3 : „ qu'il soit défendu d'établir ou de commettre à la régie et exploitation de la ferme aucune personnes qui ne sçachent bien entendre et parler les deux langues, françois et flamand, n'estant quoy, lesdits employés et gardes seront réputés pour inhabiles et que conséquemment les actes, exploits et procès-verbaux par eux rédigés seront rejetés et non admis pour crédibles ”.

(162) *Ibidem*, art. 4 : „ Qu'il soit ordonné au receveur et employés de la ferme d'admettre les déclarations des habitans de la Westflandre, écrites tant en flamand qu'en françois indistinctement, comme elles seront couchées, et que dans la même langue desdites déclarations seront dépeschés et rendus les contrebillets avec défense de prétendre ou recevoir aucun salaire de ce chef, à peine de cassation ou autre correction arbitraire ”.

jamais aucun employé n'a verbalisé ny ne verbalisera, à moins que d'avoir très bien entendu et compris les réponses et dires des fraudeurs et contrevenans" (163). In hoever dit met de waarheid strookt, kan niet meer achterhaald worden (164). Belangrijker voor ons onderwerp is zijn standpunt inzake het gebruik der talen : „ que la langue usitée dans la Westflandre soit la françoise ou la flamande, il doit suffire que les ordonnances et conditions de la ferme sont conçues et émanées en français et qu'elles ont été publiées en la même langue, qui est aussi celle du prince, et qui partant doit être suivie par préférence" (165).

Zoals door een van zijn bedienden werd voorspeld (166), won Walchiers het pleit. De voertaal van de uitspraak der domeinen en lopende middelen in West-Vlaanderen bleef Frans, ook toen het stelsel der belastingpachters in 1771 afgeschaft werd, en de staat de domeinen en lopende middelen in West-Vlaanderen in regie exploiteerde (167).

Niet enkel het beheer der domeinen en lopende middelen, ook het beheer der douanen was verfranst (168).

(163) S. A. V., Bundel 928, Mémoire Walchiers, antwoord op art. 3 en 4 van het voorstel.

(164) In het dossier Walchiers berust een aangifteformulier voor maalgeld; het is in het frans. Bovendien zijn er verschillende minnelijke schikkingen opgesteld door de agenten van de domeinen zij zijn eveneens in het frans.

(165) *Ibidem*, Antwoord op art. 2 van het voorstel. Walchiers verwerpt eveneens het voorstel de ontvangstbewijzen in de taal van de declarant op te stellen (*Ibidem*, Antwoord op art. 4 van het voorstel).

(166) S. A. V., Bundel 928. In een twistgesprek tussen de amman van Reninge en brigadier Delvoie van de domeinen betreffende het publiceren der ordonnantiën riep laatstgenoemde : procedeert teghen de Domeynen ofte teghen den duyvel, het is al 't selve". Op de vraag van de amman „soo sijt gijlieden dan meester van al? „antwoordde de brigadier : „oui, nous sommes maître de tout".

(167) Van af 1 mei 1771 (S. A. V., Bundel 379, bekendmaking van 20 april 1771).

(168) Dit geldt niet enkel voor West-Vlaanderen maar voor gans het gebied der Oostenrijkse Nederlanden. (Zie M. DENECKERE :

Ook in deze laatste diensten werden enkel franstalige berichten gepubliceerd. Walen bekleedden er — in West-Vlaanderen althans — de voornaamste functies (169).

De nadruk waarmee in het voorstel tot hervorming der pachtvoorwaarden der domeinen (170) de taaltoestanden behandeld worden, wekt wellicht de indruk van een bewust verzet van de bevolking tegen de verfransingspolitiek van de Oostenrijkse regering. Uit de studie van het dossier Walchiers blijkt evenwel dat dit niet het geval was. Het ging de magistraat van Veurne er om een dossier aan te leggen waarin alle „extorsïën ende capricieuse vexatiën” (171) van de bedienden van de domeinen zouden gebundeld worden. Hiertoe werden de hoofdmannen der onderscheiden gemeenten uitgenodigd een „vergaederinge te houden van prochiaenen ende aldaer te vraegen naer alle calaignen ofte processen verbael, mitsgaeders de accoorden gemaect door de gheemployeerde der domeinen, op welck pretext contreventie het soude connen wesen, sedert den eersten mey lestleden” (172). De desbetreffende verslagen van 23 gemeenten van de kasselrij Veurne zijn bewaard gebleven (173). Welnu slechts in

Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823),
Gent, Romanica Gandensia 1954, blz. 87.

(169) S. A. V., Bundel 938, Mémoire Walchiers, antwoord op art. 3 van het voorstel: „Mais pourquoy les remonstrans ne prétendent-ils pas la même réforme parmy les officiers établis à la conservation des droits d'entrée et de sortie de Sa Majesté, qui sont employés dans le district de la Westflandre, qui sont presque tous Wallons, et n'entendent pas seulement le flamand, mais aussi dont toutes les dépesches se font pareillement toutes en français”.

(170) Hiervoor blz. 77.

(171) S. A. V., Bundel 928, Camerbrief van 3 november 1759.

(172) *Ibidem*.

(173) S. A. V., bundel 928. Het betreft de gemeenten Alveringem, Avekapelle, Bulskamp, Gijverinkhove, Haringe, Houtem, Izenberge Koksijde, Krombeke, Lampernisse, Leisele, Lo, Oostduinkerke, Oostvleteren, Proven, Ramskapelle en St.-Joris, Reninge, Stuivekenskerke, Veurne-Beosterpoort, Westvleteren en Wulveringem.

het verslag van het gemeentebestuur van Avekapelle worden de mistoestanden op taalgebied aangeklaagd. De overige klachten betreffen het willekeurige optreden van de agenten van de domeinen en het geldelijke verlies dat de bekeurden hierdoor lijden (174).

Het taalprobleem schijnt de massa weinig beroerd te hebben. Hun verzet beperkte zich tot de weigering de franstalige processen-verbaal te ondertekenen (175).

Het was de leidende klasse die de taalbelangen van de massa verdedigde. Dit was niet alleen het geval in 1685 (176) en in 1759 (177). Ook in 1756 en 1758 raakte de magistraat van de stad en de kasselrij Veurne de taalkwestie aan in een verzoekschrift betreffende de publicatie der tolgereglementen (178), en bekwam de toelating de desbetreffende ordonnantiën op eigen kosten in het Vlaams te vertalen en te publiceren (179). Advokaten

(174) De agenten verbaliseren om een nietigheid, en stellen vervolgens een minnelijke schikking voor. Om proceskosten te vermijden wordt de minnelijke schikking over 't algemeen aanvaard.

(175) S.A.V., Bundel 928, te Haringe (verslag gemeentebestuur) weigerde A. de Bruyne een proces-verbaal te ondertekenen „ter oorsaecke hij niet en conde de fransche taele”. Bij de verslagen der gemeentebesturen zijn 16 processen-verbaal gevoegd. Geen enkel dezer is door de bekeurde ondertekend. In de processen-verbaal zelf wordt akte genomen van deze weigering, zonder dat evenwel de reden der weigering opgegeven wordt.

(176) Hiervoor blz. 51.

(177) Hiervoor blz. 76-77.

(178) S. A. V., Bundel 928, Verzoekschrift z.d. (1758) betreffende de ordonnantie van 10 oktober 1757 (in- en uitvoerrechten): „La plupart des manans étants illettrés, sans savoir lire ni écrire, encore moins la langue française, doivent naturellement confondre toutes ces ordonnances sans avoir aucune connaissance certaine et positive de leur véritable contenu, d'autant que ces ordonnances sont presques toutes en français „De magistraat vraagt „de faire dépescher les ordres nécessaires au greffe des Finances, en conséquence du décret du 6 novembre 1756, pour envoyer aux remonstrans les exemplaires ou copies des décrets et ordonnances concernant les droits d'entrée et de sortie, dans le même temps qu'on les envoie aux juges et bureaux respectifs, avec permission au remonstrans de les traduire en flamand et dans les deux langues les faire publier à tous les villages”.

(179) R. A. Bg., Kasselrij Ieper, 1e reeks 5067 (3 december 1759): „...te versoucken dat het Hof ons soude willen afsenden eenighe

gebruikten van hun kant het taalargument in hun pleidooien : in 1759 betwistte mr. Despot, op grond van het feit dat twee der verbaliserende agenten Vlaamsonkundig waren, de wettelijkheid van een proces-verbaal, opgesteld door de agenten van de domeinen ten laste van Pierre Sierien van Leisele (180).

De vergelijking van de argumenten, die respectievelijk in 1685 en 1756-59 tegen het gebruik van de Franse taal aangevoerd worden, toont evenwel een onmiskenbare achteruitgang van het Vlaamse bewustzijn bij de burgerij. In 1685, ontwaakt nog even het Vlaamse bewustzijn en heet het : „la langue naturelle du pays dont l'usage est regardé par le peuple comme le privilège qu'est le plus cher et le plus naturel, comme il est le plus ancien ”; in 1756-59, wordt de houding van de magistraat uitsluitend door overwegingen van praktische aard bepaald. In 1685 verzoeken de gedeputeerden van „La Flandre Occidentale ” Lodewijk XIV om herstel van de Vlaamstalige rechtspraak; in 1756-59, vraagt de

exemplairen ofte copie van alle de ordonnantiën, placaaeten ende decreten, die sullen afgesonden worden aan de domeinen en douanen, met permissie van die te doen publiceren onder de respectieve prochiën van iders departement, en deselve te moghen translateren van het fransch in het vlaemsch, conforme aen hetgonne is geaccordeert geweest bij twee differente decreten verleent in favoeur van mijnheeren van het magistraet van Veurne. „ Daar de Raad van Financiën de nieuw verschenen ordonnantiën aan de magistraet van Veurne niet meedeelde, bleef het decreet van 6 november 1756 een dode letter. S. A. V., Bundel 928, Verzoekschrift betreffende de ordonnantie van 10 octobre 1757 : „ Ce nonobstant nous osons assurer Votre Altesse que jusqu'ici aucun exemplaire ou copie de pareilles ordonnances et décrets concernant la domaine nous n'ait été envoyé, non plus que de la susdite ordonnance du 10 octobre 1757, ce que l'on croit devoir attribuer à ce qu'il n'y est aucun ordre positif et permanent au greffe, pour que nous en avons copies ou exemplaires en même temps qu'on en envoie aux juges respectifs ”.

Op 4 oktober 1787 wordt in de vergadering der gedeputeerden van West-Vlaanderen voorgesteld nogmaals een verzoekschrift aan de Keizer te richten en te vragen „ que les lois et ordonnances qui concernent les domaines et douanes seront publiées et affichés comme les autres et qu'à cette fin elles seront envoyées aux magistrats respectifs (S. A. V., bundel 137).

(180) S. A. V., bundel 928, bijlage bij verslag gemeente Leisele.

magistraat, naast het Frans, een klein plaatsje voor het Vlaams.

De houding van de magistraat van Veurne tegenover het onderwijs van de Franse taal toont eenzelfde verschuiving. In 1680 bood Nicolas Fayolle, „maître d'école sur le Pont des P.P. Jésuites à Lille” zijn goede diensten aan om, mits een kleine stadstoelage, te Veurne, de Franse taal aan te leren „aux curieux qui seront amateurs de la langue françoise et de l'ortographe en sa dernière perfection” (181). De magistraat ging op dit voorstel niet in. In 1764 zoekt de magistraat een stadsschoolmeester „pour enseigner la jeunesse à lire et écrire selon l'ortographe, aussi bien que l'arithmétique, dans les deux langues, la flamande et la françoise” (182).

Het aanstellen van een tweetalige stadsschoolmeester bewijst bovendien dat niet alleen de leidende klassen maar ook de kleine burgerij — „eerlicke borghers, nochtans onvoorzien van middelen om hunne kinders te doen leeren” zoals te Roeselare (183) — meer en meer twee-

(181) S. A. V., Bundel 1020, brief van 18 juni 1680.

(182) S. A. V., Bussel 1021, omzendbrief van 28 november 1764. Het besluit tot aanstelling van een tweetalige stadsschoolmeester dateert van 17 november 1764. Zeven kandidaten boden zich op 26 januari 1765 voor het examen aan Michel De Coninck van Belle in Frans-Vlaanderen was de minst slechte (zie F. VAN DEN BERGHE, *a.w.*, blz. 51). Het reglement dat het „recht exclusif van schole te houden, soo in de fransche als in de vlaemsche taele, aan de stadsschoolmeester toekent, dateert van 16 maart 1765. Te Roeselare is er een tweetalig schoolmeester sinds 1752 (F. DE POTTER, *a.w.*, blz. 190). Het feit dat te Veurne pas in 1765 een tweetalige stadsschoolmeester aangesteld wordt, betekent geenszins dat vóór die datum het Frans er niet onderwezen werd. Van 1714 tot 1765 bezaten de Oratorianen het „recht exclusif” onderricht in lezen, schrijven en cijferen te geven aan de jongens van de stad en kasselrij, „die de schoole sullen willen frequenteeren in de vlaemsche taele”. Verscheidene personen openen evenwel bijzondere scholen. In 1726 verbood de magistraat aan J. De Swarte, aan Urb. Verhaeghe en aan N. De Wynter, in 1733 aan N. Bavelaere, „Vlaemsche schoole” te houden. De formulering van dit verbod laat vermoeden dat privaat onderricht in een andere taal dan het Vlaams, toegelaten was.

(183) Daarom verleent de magistraat van Roeselare in 1752 een jaarlijkse toelage van 15 gulden aan de schoolmeester, met last 6

talig, d.i. verfranst werd (184). Het verwondert dan ook niet dat keizer Jozef II, op 10 juni 1781, te Veurne op „het geschreeuw van *Vive l'empereur*, avederom uytgegalment door een seer groot getal van volcke” onthaald werd (185).

Zowel de politiek van Lodewijk XIV als de houding van de Oostenrijkse regering na 1713 hebben in West-Vlaanderen het verfransingsproces bevorderd.

In de Franse tijd werd het Frans opgedrongen als de taal van het bestuur en van het gerecht. De verspreiding van de kennis van de Franse taal, die er het gevolg van was, stelde ruimere kringen open voor het Franse geestesleven. Langs de rederijderskamers om — opvoeringen van uit het Frans vertaalde toneelstukken — trachtte de verfranse burgerij haar enthousiasme voor het Franse culturele leven (186) aan de fransonkundigen mede te delen.

De langdurige aanhechting bij Frankrijk liet blijvende sporen na. Noteren wij in de eerste plaats de verschuiving van de taalgrens in het zuiden van de provincie, te Menen, Komen (noord), Houtem (Ieper), Zandvoorde, waar na 1713 het Frans een zeer belangrijke plaats inneemt, en te Waasten, waar vanaf 1712 de magistraat zich in zijn betrekkingen met de bevolking,

kinderen, jongens en meisjes, kosteloos onderwijs te verstrekken. (F. DE POTTER, *a.w.*, blz. 190).

(184) Het Latijn bleef de voertaal in het middelbaar onderwijs. Rijke lui stuurden hun kinderen evenwel naar Frankrijk (zie M. DENECKERE, *a.w.*, blz. 42 en 47-48). Om deze uitwijking tegen te houden, stelde men in 1750 te Menen een tweetalig leraar aan in de lagere klassen van het middelbaar onderwijs (zie M. DENECKERE, *a.w.*, blz. 38).

(185) S. A. V., Reg. 339, f°. 293. Op te merken valt dat in 1787, in het verzoekschrift van de gedeputeerden van West-Vlaanderen aan de Keizer, het taalprobleem niet aangeraakt wordt (zie S. A. V., Bundel 137).

(186) Voor M. De Swaen was „niets te vergelijken bij de Fransche toneelspelen” en was het onmogelijk „iets volmaect uyt te werken, tenzij dezelve naervolghende”. (P. VAN DUYSE, *a.w.*, dl. I, blz. 256).

uitsluitend van het Frans bedient (187). Ook in het overige gedeelte van de provincie kan de nawerking van bijna een halve eeuw aanhechting bij Frankrijk niet geloofwaardig worden. In tegenstelling tot de andere Vlaamse gewesten van de Zuidelijke Nederlanden bekleeden er de vertalingen uit het Frans, in de eerste helft van de achttiende eeuw, een belangrijke plaats in het toneel-repertorium van de rederijkerskamers.

Na de overdracht van West-Vlaanderen aan de Oostenrijkse kroon (1713) wordt in het grootste gedeelte van het gewest, én in het bestuur én in het gerecht, het Vlaams in eer hersteld. Het Frans hield evenwel stand in de financiële diensten, die rechtstreeks afhingen van de Raad van Financiën. Waar in het overige gedeelte van de Zuidelijke Nederlanden het gezag van de regering beperkt was door haar financiële afhankelijkheid — de voor het bestuur onmisbare gelden moesten er aan de Staten van de verschillende gewesten gevraagd worden (188) — en de regering in „overwegende mate de rechten van het Nederlands erkende en het gebruik van die taal aanvaardde” (189), viel in West-Vlaanderen die rem weg en toonde de regering haar ware inzichten. Zonder rekening te houden met „de eisen der bestaande toestanden of met de gevoeligheid der bevolking op taalgebied” drong zij voor het financiële beheer, het Frans, de taal van het gezag, op (190).

(187) Wij nemen ons voor de taalgrensverschuiving in het zuiden van de provincie aan een nauwkeuriger onderzoek te onderwerpen.

(188) J. LEFEVRE, *Het Zuiden onder Maria Theresia en Jozef II, 1748-89*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII (1955), blz. 86.

(189) J. SMEYERS, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlands geestesleven van de 18de eeuw* (Kon. VI. Acad. voor Taal- en Letterkunde, reeks VI, n° 83) Gent 1959, blz. 187.

(190) In zijn grondige studie over de Franse taal in Vlaanderen, wijdt Deneckere een hoofdstuk aan de taalpolitiek, meer speciaal aan die van de Oostenrijkse regering. Hij komt tot het besluit dat de Oostenrijkers het Frans niet opgedrongen hebben. Hij stelt voorop dat in de 18e eeuw geen taalkwestie bestond en het gebruik der talen empirisch, zonder systeem geregeld werd (M. DENECKERE,

De taalpolitiek hangt innig samen met de centralisatiepolitiek. Naarmate het vorstelijk gezag groeit, wordt de taaldwang scherper. Dit blijkt niet alleen uit het optreden van Lodewijk XIV in de bij Frankrijk aangehechte gebieden, doch ook uit het optreden van de Oostenrijkse monarchen in die gebieden waar hun gezag niet langer door de Staten beknot werd (191). De centralisatie, en meteen ook de taaldwang, zal haar hoogtepunt bereiken na de aanhechting van ons land bij Frankrijk (1 oktober 1795).

Naast de dwang door de regeringen uitgeoefend en de

Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823). Gent, Romanica Gandensia, 1954, blz. 83-89). In zijn zeer degelijke studie over Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in de 18e eeuw herziet en nuanceert J. SMEYERS, (*a.w.*, blz. 187-191) de opvatting van Deneckere. Hij schrijft „een bewuste taalpolitiek in de moderne betekenis van dit woord en zoals ze door de Fransen tijdens de bezetting van onze gewesten zal gevoerd worden — kan men de Oostenrijkse regering ongetwijfeld niet aanwrijven. De feiten leiden er echter toe te besluiten dat zij in overwegende mate de rechten van het Nederlands erkende en het gebruik van die taal aanvaardde omwille van de eisen der bestaande toestanden en van de gevoeligheid der bevolking op dat gebied, maar dat een feitelijke verfransing haar wel wenselijk toescheen”, en verder „het verfransingsproces is geen spontaan verschijnsel maar wel het gevolg van een — ongetwijfeld onbewuste — taaldwang”.

Op te merken valt dat noch Deneckere noch Smeyers rekening hielden met de uitzonderlijke positie van West-Vlaanderen in de 18de eeuw.

(191) Dit is niet alleen het geval inzake het financiële beheer van West-Vlaanderen. De voertaal van de regie van Douanes en van Loterijen, die bij de koninklijke bezittingen gevoegd waren, was het Frans voor gans het Vlaamse land (zie M. DENECKERE, *a.w.*, blz. 87). Wanneer Jozef II in 1787 grondige hervormingen in centraliserende zin doorvoerde (J. LEFEVRE, *a.w.*, blz. 95-98), bepaalde hij voor de diensten van de Rekenkamer „tous les comptes et journaux devront être rendus en français, avec le 1er novembre 1787” (M. DENECKERE, *a.w.*, blz. 84; J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 190). Kenschetsend ook is het standpunt van Kaunitz in verband met de hervorming van het universitaire onderwijs (1786). Hij meent dat het Frans als voertaal kan volstaan en stelt voor van het Frans een bijzondere studieobject te maken in de scholen (J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 268). Dat de regering weinig rekening hield met de bestaande toestanden op taalgebied, blijkt verder uit het feit dat de bisschoppen van Ieper Wavrans (1762-84) en na hem d'Arberg geen woord Nederlands kenden (J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 234).

aantrekkingskracht van de Franse cultuur en de Franse taal op adel en burgerij die men geenszins mag onderschatten (192), moet in sterke mate rekening gehouden worden met de tweeslachtigheid en het arrivisme van onze Vlaamse voorouders. Die tweeslachtigheid kenmerkt niet alleen de houding van de Akademieleden De Nélis, Des Roches en De Beunie (193), maar ook de houding van de Veurnse rederijders met hun uitgesproken voorkeur voor Franse stukken (194), de houding van Michiel De Swaen, die in zijn werken antinationale denkbepelden verspreidde (195), de houding ook van de rederijders P.J. de Badts van Steenvoorde en C. Van Costenoble van Belle, twee andere Fransvlamingen die, midden hun strijd betreffende de Vlaamse poëzie, zich aan het schrijven van Franse verzen waagden (196). Dit relativisme tegenover de moedertaal vindt zijn verklaring in het arrivisme, in het besef dat een goede verstandhouding met de Franse of de verfranste machthebbers (197) en de kennis van de Franse taal (198) onontbeerlijk zijn voor wie er komen wil.

DR. D. DALLE

(192) Hiervoor blz. 57 en vlg. Zie ook de werken van J. SMEYERS en M. DENECKERE.

(193) J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 278-284.

(194) Hiervoor blz. 66 en vlg.

(195) P. VAN DUYSE, *a.w.*, dl. I, blz. 256.

(196) C. LOOTEN, *a.w.*, blz. 256.

(197) Hiervoor blz. 57-60

(198) Dit besef ligt aan de basis, zowel van het verlangen van de magistraat tweetalig onderwijs in te richten (hiervoor blz. 82-83), als van de houding van meerdere leden van de Keizerlijke Academie (J. SMEYERS, *a.w.*, blz. 273-294). Ook de Fransvlaming Alex. Van de Walle (1680-1761) meent in zijn „Instructions importantes” dat voor de Vlaming de kennis van het Frans onontbeerlijk is, wil hij een rol spelen in de Franse staat (E. CORTYL, *Un disciple de Rollin, réformateur de l'enseignement secondaire en Flandre Maritime, Alexandre Van de Walle, Licencié en théologie, curé de Wormhout*. C.F.F. Ann. XXII (1895), blz. 212-240).